

КЛЪСТЪРИ И КЛЪСТЪРНА ПОЛИТИКА В Р БЪЛГАРИЯ

Антоанета Д. Кирова
toni.kirova@gmail.com

*Висше транспортно училище „Тодор Каблешков”
Факултет „Транспортен мениджмънт
Катедра „Икономика и счетоводство в транспорта”
гр. София, 1574, ул. „Г. Милев” № 158,
БЪЛГАРИЯ*

Ключови думи: *клъстърни и клъстърна политика, финансиране по оперативни програми, икономически потенциал, устойчиво развитие*

Резюме: *За разлика от други видове бизнес сдружения, клъстърите са базирани на икономическо сътрудничество между конкуриращи се структури, с различна степен на участие във веригата на стойността, които взаимодействат при общо създаване и предлагане на продукти, за съвместно участие на съществуващия или на нови пазари. В рамките на Националната концепция за пространствено развитие на Р България за периода 2013-2025 г. се отчита потенциала за икономическо развитие и повишаване конкурентоспособността на икономиката в териториален аспект, посредством кооперирането на фирми за създаване на нов бизнес. Иновациите са определени и като основен принцип на инвестиционната стратегията на България при комбинирането на традиционни и иновативни сектори. Анализът на клъстърите по повод ефективността на националната и европейска политики показва, че посредством мярка по ОП „Конкурентоспособност на българската икономика” (2009-2015 г.) са подпомогани клъстърни инициативи. Развитието на клъстърни е на дневен ред и при действащата ОП „Иновации и конкурентоспособност“, със сходни цели, т.е. превръщането им във фактор за повишаване на конкурентоспособността и бизнес развитието. Проучването показва, че въпреки опита в предходни периоди, клъстърната дейност у нас все още е в начален стадий и до настоящия момент не съдейства за постигането на устойчива конкурентоспособност. За това свидетелства преобладаващият процент на нововъзникналите клъстърни, в които са представени по-скоро традиционни сектори, с изявени компетентности и пазарно участие. Не са регистрирани клъстърни за развитие на устойчиви дейности, например в туризма, транспорта и т.н., с изключение на няколко от представените в енергийния отрасъл клъстърни.*

Увод

В България клъстърите са познати и въведени като понятие, като общоприетата трактовка е следната: „Клъстърът е съвкупност от фирми, доставчици, подизпълнители на услуги, фирми от сходни производства и свързаните с тях институции (правителство, бизнес организации, академични общности, финансови институции и др.) В зависимост от характера на междуфирмените връзки в клъстърна, налице са

идентифицираните вертикални, хоризонтални и секторни клъстери"¹. Идеята за клъстъризация на икономиката в Р България датира преди присъединяването ни към ЕС, в периода 2003-2004 г., когато с решение на Съвета за икономически растеж към МС се определят четири ключови сектора, в които да се работи по създаването на клъстери. В работния вариант на „Национална стратегия за развитие на клъстерите" от 2006 г. е записано: „Да бъдат подкрепени до 30 клъстърни формирания в България, което ще подобри конкурентоспособността на над 1500 фирми в ключови подсектори до 2013 г."²

Клъстърните структури азличават от други видове сдружения за бизнес, например браншови организации, асоциации и други, чиято цел е общи действия за защита на интересите на даден сектор, но без икономическо сътрудничество между участниците като форма на взаимодействие при общо създаване и предлагане на продукти или съвместно участие на съществуващия или на нови пазари. Те включват конкуриращи се структури, с различна степен на участие във веригата за създаване на нова стойност. По повод на браншовите организации, създадена е и подобна организация в сферата на клъстерите (Асоциация на бизнес клъстерите³), което автоматично подсказва ролята, очаквана от клъстерите в националната икономика. Съгласно българското законодателство, клъстерите могат да бъдат регистрирани въз основа на следните правни възможности:

- Според Търговския закон, въз основа на който те представляват холдингова структура⁴;
- Според Закона за задълженията и договорите, според който те не са юридическо лице⁵ (чл. 357-364);
- Според Закона за юридическите лица с нестопанска цел⁶ (ЗЮЛНЦЦ), като неправителствени организации. От този тип е Клъстърът на социално отговорните износители⁷;
- Според Закона за кооперациите⁸.

1. Развитие на клъстърната политика в Р България

В рамките на Националната концепция за пространствено развитие на Р България за периода 2013-2025 г.⁹ значителният потенциал за икономическо развитие и

¹ Kettles, Christian M., D. Memedovic, From clusters to cluster-based economic development, *Int. J. Technological Learning, Innovation and Development*, Vol. 1, No. 3, 2008, p. 375 -392

² <http://www.duma.bg/node/87972>

³ АБК, <http://abclusters.org/>, създадена от 7 клъстера през 2009 г. във Варна, (инициатор Клъстър „Мехатроника и автоматизация“), регистрирана по ЗЮЛНЦ в *обществена полза*, за защита на интересите на участниците; за съдействие за самоорганизиране на бизнес клъстери; за насърчаване на инвестиционни дейности; създаване на мрежови структури между бизнеса, науката и неправителствената сфера и за повишаване конкурентоспособността на българската икономика. АБК е установила сътрудничество с редица бизнес, работодателски и научни организации и с бизнес мрежи, а към 01.04.2015 г. в нея членуват 16 реални клъстери, разположени в София, Пловдив, Варна и Русе. Стратегията на АБК предвижда създаването на шест регионални центъра, в съответствие с 6-те планови района на страната.

⁴ Холдингът е вертикално обединение на търговски дружества, без договор или специално съгласие между тях, при следните изисквания: той е капиталово дружество (АД, КДА или ООД), регистрирано за участие в други дружества чрез придобиване и притежание на акции и дялове или участие в управлението (25% от капитала е внесен пряко в „дъщерните“ дружества). При сключване на договори или предявяване на искове, субекти на правоотношения са холдинговото и дъщерните дружества. https://en.wikipedia.org/wiki/Holding_company

⁵ <http://lex.bg/laws/ldoc/2121934337>

⁶ <http://www.lex.bg/laws/ldoc/2134942720>

⁷ <https://viaexpo.com/bg/press/klster-na-blgarskite-sotsialno-otgovorni-iznositeli--dzzd>

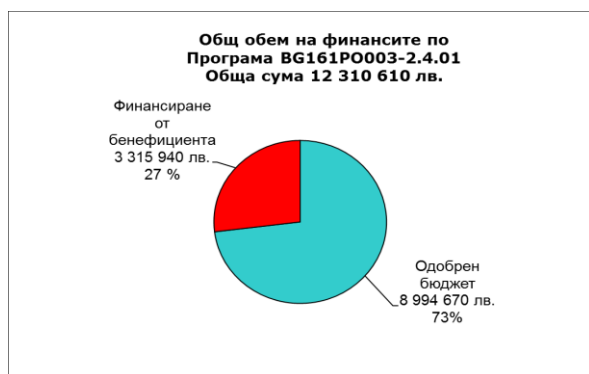
⁸ <http://www.trudipravo.bg/znanie-za-vas/942-zakon-za-kooperatziite>

⁹ <http://www.bgregio.eu/media/files/Programirane%20&%20ocenka/Programirane%202014-2020/NKPR%20projekt.pdf>

повишаване конкурентоспособността на икономиката е в специализацията на икономическите дейности в териториален аспект, базирана на наличието и сходството на материални, социални и природни ресурси. Кооперирането на фирми за създаване на нов бизнес и за иновации е определено като основен принцип в стратегията на България за инвестициите при комбинирането на традиционни и иновативни сектори. Обърнато е внимание върху създадените клъстери и тяхното функциониране, регистрирани са и съвместни дейности с изследователски центрове и обединяване на ресурсите, с оглед достигането на необходимия експертен и институционален потенциал за управление на големи иновационни проекти¹.

Процесът на създаване на бизнес клъстери в България започва през 2003 г., когато по програма PHARE² се финансира проект за въвеждане на клъстерния подход и установяване на пилотен клъстерен модел³. Във втора фаза на проекта⁴ (период 2005-2008 г.) през 2015 г. са създадени 10 клъстера, но само три от тях са активни⁵. Анализ на състоянието и развитието на клъстерите у нас е правен по повод ефективността на политическите мерки за тяхното насърчаване в европейски и национален план⁶. Той показва, че в България са регистрирани 261 клъстера⁷, основно в София, което представлява над 10% от общо създадените клъстери в рамките на ЕС, но първостепенната причина за тяхното създаване е получаването на европейски средства, а не изпълнение на основната цел – да повишат конкурентоспособността на българската икономика. По оценка на Асоциацията обаче, реално действащи са не повече от 50 от тях⁸. Всичко това поставя два важни въпроса: първият – относно ефективността на използваното финансиране и вторият – относно реалния резултат за конкурентоспособността на българската икономика, вследствие провеждането на клъстерна политика.

В периода 2009-2015 г., посредством мярка за подкрепа по ОП „Конкурентоспособност на българската икономика” на два етапа продължава подпомагането на клъстерните инициативи, както е видно от фигурите по-долу.

Фиг. 1. Финансиране на клъстери по процедура BG161PO003-2.4.01

(Източник: Анализ на развитието и състоянието на клъстерите в България 2003 - 2015 г., Association of Business Clusters, EEN, Приложение А

¹ Отчетена е географската концентрация на предприятията от един сектор в мрежа или във вертикална верига на производство, както и укрепването на значими връзки между взаимно свързани сектори (селско стопанство, хранителна промишленост, туризъм и др. с определящ дял в регионалната или националната икономика).

² PHARE BG2003 / 004-937.02.03, бюджет 800 хил. евро

³ В резултат от проекта се създават два пилотни клъстера: единият за производство на мебели (Гроян), а вторият е „Родопски клъстер за туристически услуги“ (Смолян).

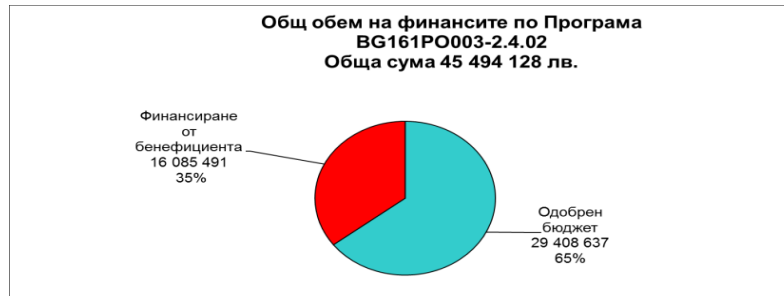
⁴ PHARE Втора фаза BG2005 / 017-586.04.02, бюджет 3 милиона евро

⁵ Дейността им е оценена от гледна точка на правната форма, статута, брой на осигурените работещи лица, осигуреното съфинансиране за участие в проектите и финансови резултати според БФП

⁶ <http://abclusters.org/wp-content/uploads/2015/07/151022-093-ABC-Letter-ML.pdf>

⁷ <http://www.investor.bg/evroproekti/264/a/v-bylgariia-sa-registrirani-261-klysteri-202612/>

⁸ <http://www.investor.bg/bloomberg-tv/461/a/deistvashtite-biznes-klustyri-v-bylgariia-sa-okolo-50-232442/>

Фиг. 2. Финансиране на клъстърите по процедура BG161PO003-2.4.02 (Източник: Анализ на развитието и състоянието на клъстерите в България 2003 - 2015 г., Association of Business Clusters, EEN, Приложение А)

С оглед на обективността на изследването, според Доклада за глобалната конкурентоспособност 2016-2017 г. на Световния икономически форум-Давос, България прави сериозна крачка към подобряването на конкурентоспособността и за една година преминава от 54-то на 50-то място сред 138 държави, включени в изследването¹. Нивото на индекса на страната ни се повишава от 4,32 (максимална стойност 7) до 4,44². От държавите, присъединени към ЕС през 2004 г., по традиция най-добре се представя Естония, която е 30-та, а непосредствено след нея е Чехия³. До каква степен обаче този успех се дължи на политиката за насърчаване на МСП и бизнес клъстерите е трудно да се определи.

В рамките на действащата ОП „Иновации и конкурентоспособност“ подпомагането на клъстърите⁴ също е на дневен ред, при сходни цели, а именно клъстерите да се превърнат във фактор за повишаване на конкурентоспособността и бизнес развитието. Средствата са насочени към изграждането на капацитет, т.е. за издръжка на персонал, инвестиции в ИТ, обучение⁵ (участия в семинари, конференции, информационни събития и др.) Финансира се и разработването на маркетингови и инвестиционни стратегии, промоционални дейности (информационни материали, участия в национални и международни изложения), както и изграждането на клъстърни мрежи. Допустими по настоящата процедура за подбор на проекти са само кандидати - клъстери, отговарящи на изискванията за микро, малко или средно предприятие съгласно Закона за малките и средни предприятия и Приложение I на Регламент (ЕС) № 651/2014- за еквивалентните дружества⁶.

¹ След 2011 г. страната се придвижва се от 74-то до 50-то място, съобщава ЦИР, партньор на Световния икономически форум

² България изпреварва редица страни от ЕС: Словения (56-та); Румъния (62-ра); Словакия (65-та); Унгария (69-та); Хърватия (74-та), Гърция (86), Кипър (83).

³ Източник: <http://www.investor.bg/na-fokus/441/a/bylgariia-i-konkurentosposobnostta-malko-po-dobre-no-s-oshte-predizvikelstva-225311/>

⁴ Сумата е 20 млн. евро (39 116 600 лева). В условията за кандидатстване по новата Процедура „Развитие на клъстери в България“ предвижда 85% от безвъзмездните средства с европейски пари, а останалата част - финансирана от националния бюджет.

⁵ Безвъзмездното финансиране е предназначено и за придобиване на дълготрайни материални активи (ДМА) за общи клъстърни дейности (оборудване за зали за обучения, тренировъчни центрове, компоненти и инструментариум за изграждане на изпитателни лаборатории, производствени центрове и др.) Също така ще могат да се придобиват дълготрайни нематериални активи за общи клъстърни дейности (специализирани програмни продукти, патенти, лицензи, „ноу-хау“, търговска марка и др.)

⁶ Изключение от процедурата се прави за земеделски предприятия. Налице е ограничение и за еднолични търговци, юридически лица и кооперации, които имат право на членство само в един клъстър.

2. Категоризация на клъстерите в Р България

Категоризацията на клъстерите в Р България е осъществена от ИАНМСП¹, като на база на изисквания относно състава и структурата са разработени критерии за формиране на клъстерните категории и е обоснован клъстерният подход. Допустимите участници в категоризираните клъстери, освен регистрираните субекти у нас са и професионални училища², висши училища, БАН, ССА, експериментални лаборатории и изследователски институти³, научни организации по смисъла на § 1, т.1. от Допълнителните разпоредби на Закона за насърчаване на научните изследвания⁴, общини или областни администрации. От друга страна, в Националната стратегия за насърчаване на МСП 2014-2020 са дефинирани групи сектори, според актуалния Код на икономическа дейност (КИД) 2008⁵, които се определят като перспективни за функционирането на клъстери:

- Високотехнологични и средно високотехнологични промишлени производства⁶;
- Интензивни на знание услуги⁷;
- Нискотехнологични и средно нискотехнологични промишлени производства⁸;

Сред критериите за категоризация са следните⁹:

- Договорни консултантски услуги, предоставяни от клъстера на негови членове;
- Наличие на бранд или регистрирана търговска марка на клъстера;
- Институционална устойчивост, определена от периода за съществуване, структурата, членовете (налични, отпаднали, новопостъпили) и договор (устав) за неговото функциониране¹⁰;
- Финансова устойчивост за определен период от време (размер и степен на събираемост на членския внос, допълнителните финансови източници¹¹);
- Капацитет за управление, посредством управленски опит на клъстерния ръководител, визия, стратегическо и оперативно планиране, бюджет на клъстера, както и консолидиран финансов резултат на фирмите-участници;
- Маркетингов капацитет за определен период от време (консолидиран годишен оборот на фирмите – участници, реализация на продукти или услуги на нови пазари, брой на създадените работни места и инвестиции в ДМА и ДМНА);
- Научно-изследователска и развойна дейност (разходи за НИРД, проекти, права на интелектуална собственост, патенти, полезни модели и др.)

Друг аспект са тематичните приоритети, дефинирани в ИСИС¹ и регионални приоритети². В съответствие с определените критерии са определени следните категории клъстери, като данните са обобщени в таблица и схема:

¹ Изпълнителна агенция за насърчаване на МСП, <http://www.sme.government.bg/>

² Съгласно чл. 26 от Закона за народната просвета, източник <http://lex.bg/laws/ldoc/2132585473>

³ Чл. 60 от Закона за администрацията, източник <http://ar2.government.bg/ras/help/zakon.html>

⁴ Закон за насърчаване на научните изследвания Източник: <http://www.lex.bg/laws/ldoc/2135472978>

⁵ Източник: Класификация на икономическите дейности (КИД - 2008), НСИ, <http://www.nsi.bg/sites/default/files/files/publications/KID-2008.pdf>

⁶ КИД: C20, C21, C26, C27, C28, C29, C30

⁷ КИД: J58, J59, J60, J61, J62, J63, M72

⁸ КИД C1-C19, C22-C25, C31 -C33

⁹ Категоризирането на клъстерите е основата при определяне на допустимите за финансиране дейности (компоненти) по ОП „Конкурентоспособност на българската икономика“.

¹⁰ Предимство е наличието на университет, друга научно-изследователска институция, неправителствена организация и др.

¹¹ Дарения, проекти, финансиране от продажба на продукти, предоставяне на услуги от клъстера, отчисляване на % от печалбата на членове на клъстера и т.н.

- Клъстери в начален етап на развитие, с най-малко 7 участници³, с 42 клъстъра, с разнообразен предмет на дейност;
- Развиващи се клъстери, с поне 10 участници, между които едно висше учебно заведение или научно-изследователска организация⁴, с 21 клъстъра, от които Национален клъстер за интелигентни транспортни и енергийни системи, Черноморски енергиен клъстер и пр.;
- Развити клъстери, с 15 участници, поне едно висше учебно заведение или научно-изследователска организация⁵, с 4 клъстъра: Аутомотив Клъстер България (в сектор „Машиностроене“), Български мебелен клъстер (Мебелна промишленост), Индустириален клъстер „Средногорие“ (добивна промишленост, сектор „Машиностроене“ и сектор „Електроника“) и Сдружение „Български клъстер телекомуникации“ (сектор „Телекомуникации“).

Таблица 1. Категоризирани клъстери на територията на Р България⁶

Брой клъстери	Предмет на дейност	Съответствие с приоритетните области на НСИС	% към общия брой категоризирани клъстери
Начален етап - 42	НИРД, ИКТ, геоекономика, производство на филми и телевизионни предавания, популяризиране на фестивали, биопроизводства, металообработване, електротехника, хранителни добавки, строителни и охранителни дейности, ИКТ, IT услуги за здраве и уелнес, машиностроене, далекосъобщения, авиация, мехатроника и автоматизация, мода и текстил и пр.	Мехатроника, ИКТ и информатика; биотехнологии	62,7%
Развиващи се - 21	Преработка на полимери, винопроизводство, електроника, електротехника, ИКТ, електронен бизнес, чисти технологии, образование, мода и текстил, морско дело, енергетика, стоматология, строителство, ВЕИ	Чисти технологии; ИКТ и информатика; индустрия за здравословен живот и биотехнологии	31,3%
Развити - 4	Машиностроене, мебелно производство, добивна промишленост, електроника, телекомуникации	ИКТ и информатика	6%
Общо: 67⁷	-	-	100%

¹ Мехатроника и чисти технологии; ИКТ и информатика; индустрия за здравословен живот и биотехнологии; нови технологии в креативните и рекреативните индустрии

² Изискващи 50% от членовете на клъстъра да са регистрирани и с бюджетни разходи на територията на даден район

³ Източник: <http://www.sme.government.bg/uploads/2017/01/Ocenki-website-v-nachalen-etap-1.pdf>

⁴ Източник: <http://www.sme.government.bg/uploads/2017/01/Ocenki-website-razvivasti-1.pdf>

⁵ Източник: <http://www.sme.government.bg/uploads/2017/01/Ocenki-website-razviti-1.pdf>

⁶ От ИАНМСП по процедура BG16RFOP002-2.009 „Развитие на клъстери в България“

⁷ Налице са и 12 некатегоризирани клъстери, които тук не се споменават

Фигура 3. Категоризирани кльъстърни на територията на Р България

Направеното проучване води до следните обобщаващи резултати:

- 1) Въпреки опита, кльъстърната дейност у нас все още е в начален стадий и понастоящем тя не съдейства за постигането на устойчива конкурентоспособност;
- 2) Съответствието между предмета на дейност на идентифицираните кльъстърни и приоритетите на НСИС е незначително. В кльъстърните са представени по-скоро традиционни дейности, в които отделни пазарни субекти са изявени по компетентност и пазарно участие;
- 3) В списъците липсват регистрирани кльъстърни за развитие на устойчиви дейности, например в туризма, транспорта и т.н. Изключение правят няколко от представените в енергийния отрасъл кльъстърни.

CLUSTERS AND CLUSTER POLICY OF REPUBLIC OF BULGARIA

Antoaneta Kirova

toni.kirova@gmail.com

*Transport University Todor Kableshkov, Transport Management Faculty
Department "Economy and accounting in transport", 1574 Sofia, 158 Geo Milev Street
BULGARIA*

Key words: *clusters and clustering policies, European grants, economic potential, sustainable development*

Abstract: *Unlike other types of business associations, clusters are based on economic co-operation between competing structures with varying degrees of involvement in the value chain that interact with generic product creation and offering to jointly participate in existing or emerging markets. Within the framework of the National Spatial Development Perspective of the Republic of Bulgaria for the period 2013-2025, the potential for economic development and increasing the competitiveness of the economy in the territorial aspect is considered through the co-operation of companies for the creation of new business. Innovation is also defined as a basic principle of Bulgarian investment strategy when combining traditional and innovative sectors. The analysis of clusters on the effectiveness of national and European policies shows that cluster initiatives are supported through a measure under OP "Competitiveness of the Bulgarian Economy" (2009-2015). The development of clusters is on the agenda of the current OP "Innovation and Competitiveness", with similar objectives, i.e. making them a factor for boosting competitiveness and business development. The survey shows that, despite experience in previous periods, cluster activity in Bulgaria is still at an early stage and so far does not contribute to achieving sustainable competitiveness. This is evidenced by the predominant percentage of newly emerging clusters, in which traditional sectors, with prominent competencies and market participation, are represented. There are no clusters for the development of sustainable activities such as tourism, transport, etc., with the exception of a few of the energy clusters represented in the energy sector.*